

Jarosław Chaciński

Wprowadzenie

Ars inter Culturas nr 4, 5-10

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WPROWADZENIE

Jednym z najważniejszych celów, które sformułowano w założeniach programowych czasopisma „Ars inter Culturas”, jest podejmowanie refleksji nad możliwościami organizowania spotkań wielokulturowych pomiędzy przedstawicielami świata artystyczno-pedagogicznego różnych krajów, głównie środkowoeuropejskich, i inspirowanie różnorodnych form dialogu. Środowisko to współpracuje już od co najmniej kilkunastu lat. Są to głównie spotkania podczas różnorodnych konferencji i kongresów, a także posiedzeń towarzystw i zespołów naukowych oraz grup roboczych. Wymienić należy kilka z nich, które w dziedzinę artystycznej edukacji międzykulturowej wniosły największy wkład. Są to: Zespół Pedagogiki Kultury i Edukacji Międzykulturowej Komitetu Badań Pedagogicznych PAN, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Towarzystwo im. Leo Kestenberga z siedzibą w Berlinie oraz partnerzy środowisk pedagogiki muzyki w krajach Grupy Wyszehradzkiej. Wymiana poglądów, idei, teorii i rozwiązań praktycznych w tym procesie przebiega jednakże w sposób bardzo specyficzny. Obok słowa, jako głównego środka komunikacji, strony tego dialogu porozumiewają się poprzez uobecnienie dzieła sztuki i jego symbolicznie wyrażone uniwersalne, humanistyczne wartości. W wychowaniu estetycznym, także muzycznym, ważnym obszarem odniesień jest wychowanie do człowieczeństwa. Bogactwo fenomenów sztuki osadzonych na eksponowaniu sfery duchowej człowieka, dzieła artystycznego, jako środka jej ekspresji, a także troska o pielęgnowanie szacunku dla Innego, objawiającego się w pięknie dźwięków, barwach i słowach poetyckich, skłania do umocnienia się w przekonaniu, że sfera ta we współczesnym świecie, pełnym zagrożeń i agresji, jest ciągle niedoceniona. Autorzy czasopisma, głównie teoretycy muzyki i pedagodzy, zmierzają w swoich tekstach do pewnej ogólnej, wspólnej myśli, którą w wielkim uproszczeniu scharakteryzować można jako imperatyw służenia wartościom, poświęcenia się pracy pedagogicznej, ucząc dzieci i młodzież, jak dostrzegać w tej sztuce coś więcej niż relaks i hedonistyczną przyjemność. Muzyka i sztuka powinny zbliżyć ludzi różnych kultur, nauczyć ich rozumienia piękna innego, które to rozumienie wraz z odczuciem własnych etnicznych i narodowych korzeni tworzy przestrzeń wspólnoty estetycznej wzbogaconej o kształtowanie fundamentów etyki. W taki oto sposób są osiągnane ważne cele artystycznej edukacji międzykulturowej.

Ten wymiar „między” urealnian się w wielu zaprezentowanych w niniejszym zeszycie przyczynkach, zarówno teoretyczno-naukowych, jak i równie cennych egzem-

plifikacjach edukacyjno-praktycznych, które pozwalają na potwierdzenie założeń wychowania estetyczno-artystycznego. Pierwsze artykuły nawiązują do historii i jej współczesnych wymiarów.

Artykuł Christoph'a Richtera jest z kilku powodów bardzo ważny. Autor podjął się interpretacji treści niemieckiego czasopisma muzyczno-pedagogicznego „Musikpflege” (Pielęgnowanie muzyki), którego redaktorem był urodzony w Słupsku, a działający w Berlinie późniejszy prezydent Akademii „Mozarteum” Eberhard Preussner. Fakt, że czasopismo to publikowane było w okresie międzywojennym, a także podczas wojny, interpretować trzeba jako świadectwo szczególnych czasów, narodowego socjalizmu w Niemczech. Artykuły tego historycznego już periodyku, co jest tu niezmiernie znaczące, nie podążają tropem apologii totalitarnego systemu. Ich autorzy wykazali się niezwykle odwagą, pisząc o potrzebie intensyfikacji prac nad wartościami pielęgnowania muzyki w duchu wartości, które należy odnajdywać w powszechności muzykowania i kształcenia. Nie można tracić z horyzontów widzenia najdonioślejszych celów tej działalności, a mianowicie „wychowania do człowieczeństwa”, jednoczenia się w upowszechnieniu chóralistyki i edukacji ludowej, w których muzyka zawsze odgrywała pierwszoplanową rolę.

Romualda Ławrowska ukazuje w swoim artykule wkład środowiska krakowskiego w rozwój wychowania muzycznego w Polsce w drugiej połowie XX wieku na tle osiągnięć pedagogów warszawskich: Marii Przychodzińskiej, Zofii Konaszkiewicz i innych. W obszernej analizie dokonań w tej dziedzinie nawiązano więc do Krakowskiej Koncepcji Programowo-Metodycznej, której niewątpliwym liderem była Zofia Burowska. Spośród wielu wątków naukowo-dydaktycznych, jakie podejmowano w tym ośrodku, jednym z najważniejszych wydaje się edukacja muzyczna w przedszkolu oraz na etapie wczesnoszkolnym. Liczni autorzy, m.in. Zofia Burowska, Beata Podolska, Jerzy Dyląg, Jerzy Kurcz, Andrzej Wilk, a także sama autorka niniejszego artykułu Romualda Ławrowska, akcentują wagę kształcenia muzycznego dziecka od najmłodszych lat, a co z tym się wiąże, także potrzebę ustawicznego podnoszenia kwalifikacji zawodowych dotyczących warsztatu muzycznego nauczycieli.

Rozprawa Jarosława Chacińskiego eksponuje treści ściśle powiązane z profilem czasopisma, a mianowicie z muzyczną edukacją międzykulturową. Najważniejszą myślą ujętą w tym tekście jest przekonanie, że muzykę można w sposób wielokontekstowy wykorzystać do poznawania innych kultur muzycznych, a przez to nabywać kompetencji podejmowania dialogu na poziomie komunikacji symbolicznej. Sztukę innych narodów, szczególnie europejskich, poznajemy podobnie jak własną, poszukując w niej najważniejszych wartości, zarówno tych dotyczących estetyki, jak i jej bogatego kontekstu kulturowego, który tworzą obszary etniczności, sakralności, kanonu narodowego oraz dzieła artystycznego odwołującego się do tych wymienionych sfer. Autor proponuje zrównoważony edukacyjny model, według którego wychowankowie powinni kształcić muzyczne umiejętności praktyczne, eksponujące aktywną ekspresję wykonawczą, takie jak śpiew (zbiorowy i indywidualny), gra na instrumentach, taniec, ale także skupić się na refleksyjnym słuchaniu muzyki, której rozumienie wymaga przyswojenia wiedzy o różnorodnych kontekstach kulturowych tej sztuki. W procesie tym wykorzystujemy elementy analizy muzycznej, dzięki której odbiór dzieła jest bardziej świadomy.

Kolejną grupę artykułów tworzą teksty autorów słowackich i czeskich, a dotyczą różnych aspektów edukacji muzycznej powiązanej z kontekstami kultury narodowej, rozwojem muzycznym i poznawczym dziecka, a także ze sztuką dramatyczną, której kształcąca ważność eksponują liczne prace w tym kraju.

Renáta Kočišová duże nadzieje pokłada w nauczaniu i wychowaniu dzieci i młodzieży na Słowacji przy pomocy muzycznej sztuki narodowej, ze szczególnym uwzględnieniem opery. Autorka stworzyła własny projekt edukacyjny, którego celem jest zapoznanie młodzieży w wieku 13-15 lat z operą Eugena Suchonia *Krutniawa*. Wprowadzenie tej opery do procesu nauczania muzyki łączy się z pedagogiczną intencją rozwoju wrażliwości estetycznej ucznia oraz wzmocnienia jego poczucia tożsamości narodowej. Ta, jak przekonuje Renáta Kočišová, jest ważnym czynnikiem identyfikacyjnym młodych ludzi wzrastających w państwie, które uzyskało swoją niezależność dopiero w 1993 roku. Narodowy profil edukacji muzycznej opartej na poznawaniu dzieł kanonicznych nie wyklucza konieczności budowania programów nauczania, którego treści zawierać będą utwory kultury europejskiej, a szczególnie opery krajów sąsiednich – B. Smetany, M. Moniuszki, Z. Kodálya.

Kolejna autorka ze Słowacji Jana Hudakova przekonuje o silnym związku pomiędzy rozwojem muzycznym dziecka o szczególnych uzdolnieniach w wieku 12-13 lat z jego rozwojem intelektualnym. W tym celu dobrano kilka standaryzowanych narzędzi badawczych, wśród których najważniejszymi są Test Poziomu Muzycznego oraz Test Wiedzy. Ostateczną konkluzją tych badań, uzyskaną na podstawie wyników próby badawczej z kilku szkół, jest teza o istnieniu związków pomiędzy intelektualnym, emocjonalnym i muzycznym rozwojem dziecka, które to obszary powinny tworzyć „harmonijną strukturę” jego osobowości.

Martina Procházková eksponuje ważność rozwoju wokalnego studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, a następnie przedstawia kilka metod dydaktycznych, opartych na własnym doświadczeniu pedagogicznym, jako nauczyciela akademickiego. Walorem tej rozprawy jest klasyfikacja deficytów głosowych, takich jak: wady wymowy i nieprawidłowości emisyjne, które adept zawodu nauczycielskiego powinien redukować między innymi poprzez twórcze metody dydaktyczne.

Tematyka zagadnień związanych z innowacyjnym podejściem do nauczania dziecka gry na fortepianie ujęta została w artykule Jiřiny Jiřčkovéj. Autorka, która tą problematyką zajmuje się już od kilku lat, wskazuje, że należy wykorzystać naturalną motywację dziecka do gry na tym instrumencie poprzez włączenie do programu specjalnie w tym celu skomponowanych krótkich „miniatur fortepianowych”, które będą wiązać się z percepcją świata zewnętrznego (głosy ptaków i przyrody). Taka ujęta w utworze zabawowa ilustracyjność zainspiruje dziecko do różnorodnych aktywnych działań wiążących muzykę z wyobraźnią, ruchem i twórczą improwizacją.

W tekście autorstwa Márii Zahatňanskej i Evy Kušnírovej podjęto się omówienia znaczenia kształcenia muzycznego, jako części edukacji teatralnej, która stanowi część programu studiów nauczycielskich. To podejście metodyczno-konceptualne przedstawia powracający od dziesięcioleci motyw europejskiej edukacji muzycznej w zintegrowaniu z innymi sztukami. Należy więc przypomnieć, że już w początkach dwudziestego wieku w Niemczech stworzono nurt „Muische Erziehung” (Wychowanie ku muzom), który zakładał działania uczniowskie zawierające jednocześnie takie aktywności, jak ruch, teatr, poezję, śpiew. Autorki podążają więc, być może w spo-

sób nieuświadomiony, tropem tej koncepcji, wyrażając jednocześnie przekonanie, że pobudza ona kreatywność i fantazję młodego człowieka. Trudno jednakże nie przyznać racji temu rozumowaniu, zważywszy na fakt, że powiązanie muzyki i aktywności dramowych, teatralnych stanowi częstą metodę dydaktyczną na zajęciach artystycznych z dziećmi. Umiejętności te powinny więc znaleźć się w kanonie wykształcenia każdego nauczyciela muzyki.

Tradycyjnie oprócz prezentowanych w czasopiśmie wątków muzyczno-pedagogicznych, osobną część poświęcamy analizom twórczości muzycznej, która powiązana jest z różnymi kontekstami kulturowymi. Joanna Schiller-Rydzewska przedstawiła obszerną rozprawę o wielokulturowych inspiracjach kompozytorskich środowiska gdańskiego. Ten przeglądowy artykuł ukazuje wielką różnorodność tematyczną tych utworów. Z jednej strony Gdańsk jako miejsce uwarunkowane historią „tygla kulturowego”, a także bliskością morza i aktywnej muzycznie grupy etnicznej Kaszubów w naturalny sposób staje się bogatym źródłem inspiracji twórczych, z drugiej strony wolność wypowiedzi artystycznej pozwala na sięganie po motywy często odległe i egzotyczne. Gdańscy kompozytorzy, o czym przekonuje autorka, nawiązują do wielkiego spektrum muzycznych kręgów kulturowych, co nadaje tej twórczości szczególnie koloryst i różnorodność artystyczną.

Anna Mikolon podjęła się, ważnej z perspektywy wielokulturowych badań, tematyki porównania dwóch kompozytorów, a mianowicie Benjamin Brittena i Dymitra Szostakowicza. To zestawienie motywowane jest faktem, iż obaj działali w podobnym okresie, ale jednocześnie tworzyli w zupełnie odmiennym środowisku twórczym. Żyjący w kraju permanentnej cenzury Szostakowicz przez całe swoje życie walczył o swobodę wypowiedzi artystycznej, która pozwoliłaby mu na pełnię dokonań kompozytorskich, a jednocześnie musiał to czynić na sposób ukryty i zawoalowany. Britten, który większość życia spędził w Anglii, tworzył w zupełnie innych uwarunkowaniach społeczno-politycznych. Niewątpliwie czasy, w których działali obaj kompozytorzy, a szczególnie wojna, wpłynęły znacząco na tematykę ich utworów.

Krąg kultury cygańskiej jest przewodnim motywem kolejnych dwóch artykułów. Anna G. Piotrowska za temat swojej analizy obrała muzyka cygańskiego okresu romantyzmu. Z podjętej narracji wydobywa się postać Cygana, który zadziwiał w tamtych czasach biegłością techniczną gry, określanej wirtuozowską, a także sztuką improwizatorską. Muzykujący Cyganie inspirowali wybitnych kompozytorów tego okresu, głównie Liszta i Brahmsa oraz kompozytorów operetkowych, którym, mimo braku narodowej identyfikacji, przypisywano osadzenie w kulturze węgierskiej. Dlatego też czardasze, tańce węgierskie stały się kanonem kulturowym tego narodu. Romantyzm to także sięganie do duchowości ludowej, a w przypadku Cyganów do przypisywanej im demoniczności. A.G. Piotrowska uwypukla aspekt postrzegania tego zjawiska, pisząc o „mystyczności”, momentami „szaleństwie”. Muzyka cygańska ujmowana w utworach stylizowanych wniosła bardzo wiele nowych elementów do kultury artystycznej, niekiedy jednak przetwarzana była na popularny kicz. W tej bardzo interesującej rozprawie znajdziemy rzetelną analizę idiomu cygańskiego.

Inspiracjami muzyką cygańską we współczesnej twórczości zajęła się w kolejnym artykule Katarzyna Chacińska. Autorka przypomina w swoim artykule postać ludowej poetki cygańskiej Bronisławy Wajs „Papuszy”, uchodzącej za najwybitniejszą przedstawicielkę kultury romskiej, która inspiruje do dziś wielu twórców i etnografów. W pierw-

szej części przytoczono teksty pieśni poetyckich Papuszy, uzupełniając je komentarzem, próbą interpretacji znaczeniowej. Ukazują się w tych utworach motywy egzystencji ludności romskiej, życia zgodnego z naturą, koczowniczego trybu życia, taboru, ogniska, śpiewu i tańca. Własności te przeszły do kanonu wyobrażeń o tej grupie etnicznej, spośród których najważniejszymi są pragnienie wolności i stała obecność muzyki jako nierozdzielnej części życia Cyganów. W drugiej części autorka odwołuje się poematu symfonicznego Jana Kantego Pawлуśkiewicza „Harfy Papuszy”, stanowiącego przykład współczesnej stylizacji kultury cygańskiej. Z jednej strony inspiracją tego dzieła są pieśni Papuszy, z drugiej przeniesiony na język muzyki artystycznej klimat sztuki ludowej tej grupy etnicznej. Istotna jest konkluzja końcowa artykułu, zawierająca kilka wskazówek dla wokalisty, który podejmie się w sztuce *bel canta* interpretacji tego utworu, względnie innych opartych na wykorzystaniu elementów ludowej muzyki cygańskiej.

Po raz kolejny w „Ars inter Culturas” znalazły się artykuły autorów z Ukrainy. Pierwszym z nich jest rozprawa muzykolożki Viktorii Draganczuk, która podjęła się interpretacji filozofii znanej w tym kraju postaci z XVIII wieku Hryhorija Skoworody i jego duchowego oddziaływania po czasy współczesne. Autorka sięga do motywów religijnych i wynikających z nich aspektów egzystencjalnych traktatów Skoworody, których ślady odnajduje w twórczości współczesnych ukraińskich kompozytorów Aleksandra Szczetyńskiego oraz Leonida Grabowskiego. Ta muzyka nasycona jest głębią przekazów biblijnych, ale także pytaniami o sens ludzkiego życia, jego przemijaniem i postępowaniem zgodnie z zasadami wiary, nieustannym zgłębianiu Boga w sobie. Hermeneutyczna interpretacja tekstu filozoficznego Skoworody uzupełniona jest analizami muzykologicznymi, z których odczytujemy intencje doboru środków kompozytorskich do utworów, tak aby wydobywały się z nich własności tekstu, a przede wszystkim filozofii religijnej.

Tekst Aleksandra Maracza poświęcony został sztuce chóralnej Zachodniej Ukrainy. Dla ujęcia ram znaczeniowych tej rozprawy, autor użył dwóch pojęć, które wyznaczają jej metodologię. Są nimi „wariantowy model” oraz „kontinuum kulturowe”. Wyeksponowanie tych pojęć służy przede wszystkim temu, aby ukazać bogactwo oraz różnorodność muzyki i aktywności chóralnej w tej części Ukrainy, z jednoczesnym wskazaniem, że sfera ta jest wyraźnie osadzona w logice rozwoju społeczno-kulturowego tego kraju. Muzyka chóralna Ukrainy, podobnie jak i pieśń ludowa, która w chóralistyce jest często stylizowana, stanowi ważny czynnik identyfikacyjny tego narodu. Wspólny śpiew chóralny może umacniać integrację społeczną, lecz także, co w tej sztuce jest ważne, tworzyć wspólnotę piękna opartą na estetycznych wartościach wielu utworów tej gałęzi sztuki muzycznej.

Inna Staszewska przedstawia działalność Instytutu Kultury i Sztuki Ługańskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki. Tekst ten, oprócz omówienia różnorodnych form kształcenia, organizowania życia naukowego i artystycznego prowadzonego w tej jednostce zawiera także istotne aspekty uwarunkowań działalności jednostki. Spośród nich najważniejsze są dążenia Ukrainy do integracji europejskiej, a także ostatnie wydarzenia społeczno-polityczne (rewolucja na Majdanie, wojna w Donbasie), które utwierdziły ten naród w słuszności wyborów, mających swoje potwierdzenie w ideowej zawartości i konceptualnej strukturze kształcenia artystycznego i kulturalnego na poziomie akademickim. Przestrzeń tę należy rozwijać poprzez dalszą profesjonalizację kształcenia, umożliwienie studentom na Ukrainie mobilności w formie wymiany semestralnej, względnie staży dydaktyczno-naukowych.

Dwa artykuły pochodzące z krajów południowych sąsiadów – Czech i Słowacji – ukazują nadawanie aktywności ruchowej powiązanej z tańcem ważnej roli w wielostronnym rozwoju młodego człowieka. Autorzy słowaccy, Tatiana Nevolná i Lubomír Král przekonują na podstawie własnych, standaryzowanych badań, że taniec jest nie tylko czynnikiem stymulującym rozwój fizyczny dzieci i młodzieży, ale można przypisać mu funkcję terapeutyczną. Sztuka ta, jak wynika z badań przeprowadzonych na podstawie testu psychologicznego *Subjective Emotional Habitual Wellbeing Scale*, poprawia zdrowie psychiczne, równoważy emocjonalnie, poprawia ogólne samopoczucie, eliminuje nadmiar stresu.

Muzyka, ruch i taniec stanowią przewodni wątek artykułu czeskiej autorki Jindry Nečasovej, która do tej problematyki podchodzi od strony dydaktycznej, opisując własny projekt artystyczny. We wzajemnych związkach występują tam jego podstawowe elementy: muzyka, percepcja, analiza i ruch. Projekt ten stanowi kolejną próbę integrowania sztuk: tańca, muzyki i malarstwa, co wynika z funkcji materiału muzycznego użytego do jego realizacji, a mianowicie własnych kompozycji napisanych do malarstwa Salvadora Dali.

W następnej części kończącej blok naukowych rozpraw ujęte zostały teksty, które łączy fascynacja sztuką orientalną, dalekowschodnią. Iwona Świdnicka podejmuje się analizy znaczenia, jakie dla współczesnych kompozytorów ma kultura azjatycka, stanowiąca częsty motyw inspiracji u wielu wybitnych twórców europejskich: J. Cage'a, K. Stockhausena, O. Messiaena, G. Scelsi'ego i in. Autorka koncentruje się jednakże na twórczości znaczącego, polskiego kompozytora Włodzimierza Kotońskiego, którego zainspirowała japońska sztuka poetycka haiku. Wartość tej pracy zawiera się w dość drobiazgowej analizie związków tekstu poetyckiego z użytymi w muzyce środkami kompozytorskimi, które w sposób subtelny i wyrafinowany oddają klimat i koloryt kultury japońskiej.

W świat literatury chińskiej przenosi nas Anna Józefowicz. Jej artykuł poszerza tematykę „Ars inter Culturas” o literaturę ukazującą odmiennność, ale także uniwersalizm kulturowy. Głównym wątkiem tej rozprawy jest opis sylwetki, a także pewnego symbolu matki, wielokrotnie opisywanego w tej literaturze. Autorka w bogatej interpretacji kilku powieści chińskich wskazuje na kulturowo odmienne traktowanie kobiety-matki w Chinach, co w zderzeniu z kulturą europejską może niekiedy szokować i wywoływać uczucia ambiwalencji lub oporu. Z tekstu przebija niewątpliwie konstatacja uprzedmiotowienia kobiety, która w kulturze europejskiej jest dzisiaj piętnowana, zaś w kulturach azjatyckich stanowi wątek dramatów i poświęcenia się kobiety-matki wychowaniu dzieci w sytuacji jej deprecjacji i wykluczenia społecznego.

Czwarty rocznik „Ars inter Culturas” uzupełnia dodatek składający się z recenzji książek, sprawozdań konferencyjnych oraz tekstów o charakterze publicystycznym. Warto w tej części szczególnie zwrócić uwagę na tekst Karla Heinricha Ehrenfortha, wybitnego niemieckiego pedagoga muzyki, którego wspomnienia z końca wojny i początków współżycia z nową przybyłą ludnością w Lęborku, a następnie exodusu do Niemiec otwierają czytelnika na regionalno-historyczne przestrzenie dyskusji o ważnych problemach międzykulturowych.